

Мр Вукић ИЛИНЧИЋ*

"КАПИТУЛАЦИЈА ЦРНЕ ГОРЕ" У ОБЈЕКТИВУ КАРЕЛА ПОДЛИПНОГ

Послије Другог свјетског рата, Музеју града Титограда, Чех Карел Подлипни поклатио је фото-албум, сматрајући га вриједним експонатом. Подлипни је у аустроугарској војсци био фотограф, а албум је насловио "Капитулација Црне Горе". Наиме, албум садржи фотографије из Црне Горе, настале у времену пропасти црногорске војске и државе и ропства које је након тога услиједило.

Према садржини фотографија, адекватнији би назив, на примјер, био: Пропаст Црне Горе на почетку 1916. године, или слично томе. И поред колизије између наслова и појединих фотографија, фото-албум има музејску, историјску и научну вриједност. Наиме, Први свјетски рат је донио Црној Гори и њеном народу велика искушења, патње и погибије, а, на крају, први пут у њеној историји, и капитулацију војске и државе - послије скоро двогодишње херојске борбе са вишеструко надмоћнијим непријатељем, од Дрине и Вишеграда до Мојковца и Чакора, према Херцеговини, Скадру и Ловћену.

Подлипни у пропратном тексту, у којем образлаже мотиве поклањања овог албума, каже следеће: "И данас, након педесет година, приликом сјећања на ове догађаје, с дубоким поштовањем и са љубављу према Црној Гори и цијелом црногорском народу, поклањам овај документ - иако жалостан". Образложење је писано на чешком, на почетку фото-албума, као увод, гдје, поред осталог, Подлипни пише о, до тада славној, историји Црне Горе, са доста непрецизности у презентовању појединих историјских чињеница. Али, и поред тога, Подлипни је посједовао опште историјско образовање, а нарочито је био упућен у прошлост јужнословенских народа.

*

Да би се боље схватила садржина поклана Карела Подлипног, неопходно је осврнути се на вријеме његовог настанка, односно на пе-

* Аутор је магистар историјских наука, Музеј града Подгорице.

риод Првог свјетског рата и узроке капитулације Црне Горе.

У Први свјетски рат Црна Гора је ушла крајње исцрпљена Балканским ратовима, са великом материјалном оскудицом. Санитетска и интендантска служба у војсци скоро да нијесу ни постојале, са свега пет батаљона активне војске - кадроваца и двије чете питомаца подофицирске школе у Пљевљима. У рату су војници били и младићи и старци, па се дешавало да раме уз раме ратују три нараштаја: дјед, отац и син.¹

Црногорска војска, у конвенционалном значењу, посједовала је врло мало - ако се узме у обзир битан атрибут војске и стандардизације: одјећа, наоружање, опрема, смјештај, исхрана.²

Иако се није могла мјерити са војним формацијама ондашње Европе, црногорска војска се ипак успјешно супротстављала модерној аустроугарској армији на почетку рата и крајем 1915. године. То је могла само војска руковођена изразитим патриотским осјећањима, јер, "од свих елемената потребних за рат, црногорска војска је располагала једино моралом".³

На дан објаве рата Аустро-Угарске Србији, 28. јула 1914. године, краљ Никола је издао наредбу за мобилизацију војске, а 6. августа Црна Гора је објавила рат Аустро-Угарској.⁴

Послије доста успјешних борби са много надмоћнијим непријатељем, у прољеће 1915. године дошло је до преокрета на источном фронту, што ће се одразити и на балканско ратиште. Ослобађањем великог броја војника на истоку, непријатељ је могао на тенане да планира кампању против Црне Горе и Србије.⁵ Поред тога, материјално стање се све више погоршавало, а нарочито у Црној Гори је било испод сваког егзистенцијалног минимума. Заборављене од својих савезника, Црна Гора и Србија нијесу за вријеме ратне паузе ништа урадиле на заједничким припремама, вјероватно због династичких трвења, која су скоро континуирано доминирала у односима између двије државе.⁶

Уласком Бугарске у рат на страни Централних сила, судбина Црне Горе и Србије била је дефинитивно запечаћена. Командант нове балканске офанзиве, генерал Аугуст фон Макензен, одлучио је да главни удар на Србију буде изведен са сјевера - долином Мораве. "Поћорскова искуства су му недвосмислено указивала на промашеност идеје напада на Србију са босанске стране, дуж тока Дрине". За одређено вријеме је, тиме, црногорско ратиште попримило карактер помоћног сектора.⁷

У наредним операцијама црногорска (санџачка) војска имала је задатак да дјелује као заштитница српске војске, која је била приморана

¹ Новица Ракочевић, *Црна Гора у Првом свјетском рату*, Цетиње, 1969, стр. 48.

² Александар Драшковић, *Мојковачка бишка*, Београд, 1989, 35.

³ Н. Ракочевић, н. дј., 50.

⁴ Велимир Терзић и др., *Операције црногорске војске у првом свјетском рату*, Београд, 1954, 84.

⁵ А. Драшковић, н. дј., 28.

⁶ Н. Ракочевић, н. дј., 44.

⁷ А. Драшковић, н. дј., 50.

да одступа преко Косова, Метохије и Црне Горе за Албанију.⁸

Послије србијанског војног слома, Аустро-Угарска је ријешила да се дефинитивно обрачуна и са Црном Гором. Са циљем да јој се спријечи одступница, Црну Гору је требало напасти што прије. Та одлука је гласила: "Црну Гору треба, што је могуће прије, напасти са три стране. Једна група, која се тек формирала у Котору, треба да продире преко Ловћена; 62. пјешадијска дивизија преко сјеверне границе Црне Горе, а главнина царске краљевске III армије, прво да заузме котлине код Сјенице, Пећи, Ђаковице и Призрена, да би потом извршила упад у скоро сасвим опкољену Црну Гору".⁹

Аустроугарски генерал Кевеш добио је задатак да заузме Црну Гору и сјеверну Албанију. Кевеш је 24. децембра 1915. године издао основну директиву за напад на Црну Гору, дуж цијелог фронта од 500 км, од Ловћена до Чакора. Тежиште напада било је усмјерено ка ловћенском масиву.¹⁰

Србијанска војска се 5. јануара 1916. године налазила, осим мањих јединица, на путу од Скадра према Драчу и логично је било очекивати да се повуче и црногорска војска. Напротив, наређена је одсудна одбрана појединих положаја у току отпочињања опште офанзиве аустроугарских снага на Црну Гору.

Исцрпљена црногорска војска најжилавији отпор пружала је непријатељу у рејону Мојковца (Мојковачка битка). Због чега је баш ту пружила највећи отпор, између осталог, треба тражити објашњење у мишљењу Милована Ђиласа: "Аустрија је свестрано познавала Црну Гору. Па ипак није могла избећи погрешку сваког освајача. Она је знала да је Божић православнима највећи празник (најјачи окршај био је 6. и 7. јануара - примј. В. И.),... нешто више од предања и нешто друго сем ускрснућа независности: њихов духовни и осећајни свет. Баш због тога, што је то био брижљиво смишљени напад и на њихово празничко и људско радовање и на њихову историјску битност, отпор је скупио све силе и добио пресудан, судбински смисао..."¹¹

Међутим, на другим фронтovima, на жалост, црногорска војска држала се много слабије. На то су утицали многи фактори. Аустроугарска војска је успјела 9. јануара да заузме кључне положаје на Ловћенском сектору (Солар, Кук, Бабјак), а 10. јануара у 19 часова и највиши врх Штировник.¹²

О слабој одбрани положаја на Ловћену, Јанко Тошковић каже да је "послије мојковачке побједи и великог одушевљења у народу из ближе позадине фронта, као и ратничког расположења, вијест о тражењу мира поразно дјеловала на све патриотске и борбене снаге у војсци, као

⁸ В. Терзић, н. дј., 361.

⁹ Исто, 419.

¹⁰ Новица Ракочевић, *Прилог ишћању капитулације црногорске војске 1916*, Зборник радова са Округлог стола Историјског института Црне Горе - Црна Гора у Првом свјетском рату, Подгорица, 1998, 156.

¹¹ Милован Ђилас, *Црна Гора*, Београд, 1989, 67; Н. Ракочевић, н. чл. 155.

¹² Н. Ракочевић, *Црна Гора у Првом свјетском рату*, 159.

и огорчење појачаном субверзивном акцијом извјесних елемената из редова растурених мањих јединица са Ловћенског фронта из појединих артиљеријских, митраљеских, пионирских и других мањих одјељења, налазећи се још од почетка у тим јединицама, а од којих су од владиних експонената за мир били неки ангажовани с нарочитим задатком и пропагандним циљем, да прикажу стање падом Ловћена и да је рат свршен, макар и не били примљени услови за склапање мира, те да се не одступа, већ да се разилазе својим домовима..."¹³

Послије понуде примирја краља Николе од 13. јануара и прихватањем понуде за капитулацију, дужност начелника штаба Врховне команде преузео је дивизијар Јанко Вукотић, који ће потписати сигурно најтежи акт у својој до тада блиставој каријери - којим је распуштена војска кућама. Актом од 21. јануара 1916. године престала је да постоји црногорска војска.¹⁴

II

У пропратном тексту фото-албума, Подлипни кратко коментарише Први свјетски рат, односно вријеме настанка фотографија. О историји Црне Горе каже да је не познаје довољно, али сигурно зна да "Црногорци никад нијесу били ни од кога поробљени... ни од Турака... који су покорили цио Балкан и Угарску и зауставили се тек код Беча".

"Точак историје се обрнуо, последије Турака стигли су Германи. Када су раније анектирали Босну и Херцеговину, тајно су планирали да побиједу и заузму читаву јужнословенску територију" - коментарише Подлипни и даље наставља о Сарајевском атентату и мотивима аустроугарске објаве рата Србији. "Тако су се германске хорде саставиле са татарским и турским и нападе мале, задњим ратом (балканским - примј. В. И.) исцрпљене Србију и Црну Гору."

"Скоро двије године, одолијевала је Црна Гора непријатељској војној премоћи и када је недостатак војног материјала био толико критичан, и када (а то је било основно и одлучујуће) је недостатак хране био толико катастрофалан и неиздржив; када је омладина почела да умире од глади - тада је стигао тај жалосни глас да је Црна Гора капитулирала."

Подлипни је савременик догађаја, али пише на основу сјећања, тако да су уочљиве, нарочито, хронолошке грешке. Каже да су Црногорци прихватили услове капитулације 16. фебруара 1916. године (умјесто 16. јануара - примј. В. И.). Подлипни је био свједок преговора на дијелу фронта у Крстачкој долини, али каже да не зна о чему су преговарали. Врло је извјесно да се радило о условима предаје оружја на том дијелу фронта. Аустроугарску страну су представљали високи официри - извјесни Лукац и Тот-Аладар, официр преводилац Хорват, два подофицира и Карел Подлипни у својству фотографа. "Кренуо сам напријед према цр-

¹³ Јанко Тошковић, *Историја о капитулацији Црне Горе 1916*, Цетиње, 1957, 37-38.

¹⁴ Види опширније: А. Драшковић, н. дј., 231; Милорад Екмечић, *Сјаварање Југославије 1790-1918*, књ. 2, Београд, 1989, 754.

ногорском фронту, гдје се њихала бијела застава, откуд је ишла мања група Црногораца пјешнице према аустријској линији фронта. Ја сам им кренуо у сусрет и када сам се приближио, видио сам да су то четири црногорска војника; можда је међу њима било и официра, нијесам препознао, али пети јесте официр, то се добро видјело. Био је то јако висок човјек, као див - тако великог човјека још никад нијесам видио. Само погледајте слику - аустријски официр на коњу, а црногорски официр стоји поред њега и скоро је у равни са овим на коњу. На куку му се љуљала дуга и широка, искривљена сабља, вјероватно турски ханџар - био је то вјероватно капетан Јовановић, о којем је у аустријским редовима колала страшна прича како је сређивао рачуне са Мађарима. Који му је стигао под руку, пресекао га је на два дијела, што су малтретирани Црногорци одобравали."

Даље, Подлипни каже да се са Црногорцима поздравио са "здраво браћо", а црногорски капетан га упитао ко је он. Одговорио је: "Ја ни сам Швабо, нити Мађар, ја сам из Чешке". Кад су Црногорци примијетили да је фотограф и да фотографише детаље преговора, рекли су: "То немој, брате, то је за нас Црногорце жалостан случај". И Подлипни каже: "То је било тужно и ја сам био због тога тужан". Црногорске и аустријске парламентарце-преговараче је фотографисао, али жали што није ништа чуо од разговора који су водили. Зна да је касније све о капитулацији званично договорено у Врховној команди.

Занимљив је и историјат фото-албума. Подлипни је касније прешао у Требиње, а затим у своју првобитну формацију 74. пук из града Јучина у Чешкој. Та је формација из националних разлога привремено касније премјештена у погерманизовани град Кадан у сјевероисточном дијелу Чешке. У Кадану је израдио фотографије за команду, а негативе је оставио за себе. Међу фотографијама је, како каже, било доста повјерљивих, међу њима и фотографије из Црне Горе. Фотографије које је издвојио за себе, послао је на чување родитељима у Лужанима код Јичина, док се не врати из рата.

Подлипни је последије пребачен (на фронт) у Албанију, а из рата се вратио 12. новембра 1918. године, рањен и болестан од маларије. Кад је оздравио и ојачао, почео је "слагати" успомене из рата, а ту је урадио и фото-албум који је поклонио Музеју града Титограда. У његовом излагању стално се протеже наглашена одбојност према Аустро-Угарској, панславистичка оријентација, отпор према германизацији и јасна наглашеност да је у рат ишао силом прилика, као аустроугарски поданик. У прилог тој његовој тврдњи је и чињеница да је све успомене из рата објавио у својим ратним мемоарима под насловом "Антимилитарист".

Карел Подлипни своје излагање завршава овако: "Након капитулације и заузимања Црне Горе... воља југословенског народа била је јача, кад су се излијечили од нанесених рана и формирали пукове својих соколова, тада је настала олуја у балканским планинама и урагански отјерали њемачке и аустријске окупаторе, далеко из граница своје земље, земље измучене, ојађене, покрадене, попаљене, али побједничке - Југославије".

Албум садржи 19 фотографија, исте величине (17x12 цм), које су у добром стању очуваности. О садржини фотографија Подлипни је дао своја објашњења-легенде.

Сл. 1. Сусрет црногорских и аустријских парламентарца у Крстачкој долини - према Ловћену. На коњу официр Хорват за Аустрију као преводилац. Прилази му официр Јовановић за Црну Гору

Сл. 2. Поздрав са аустријским официрима, први Хорват, други генерал Луканц, поред њега официр Тот-Аладар. Наспрам њега стоји капетан Јовановић и други Црногорци

Сл. 3. Завршетак првих разговора с цигаретом мира и потом разлаз

Сл. 4. Војни црногорски заробљеници у Автовцу - млади, стари, жене, дјеца; у Црној Гори је цео народ ратовао, од најмлађег до најстаријег

Сл. 5. Заробљенички логор у Требињу, само добро погледајте - ко је све био ратни заробљеник

Сл. 6. Отета црногорска застава (Н. I. - Никола I) црногорског суверена, посљедњег краља Црне Горе

Сл. 7. Одлазак црногорских војника након капитулације у аустријско заробљеништво на територију аустријске монархије

Сл. 8. Црногорски војници и комити

Сл. 9. Црногорске жене и дјевојке

Сл. 10. Црногорска погранична област - Крстачка долина

Сл. 11. Орлов крш

Сл. 12. Автовац - Бјелашница

Сл. 13. Автовац - Бјелашница

Сл. 14. Црногорска погранична област, врата, гдје се састављају границе Босне и Херцеговине, Новопазарског санџака и Црне Горе

Сл. 15. Црногорска погранична област - Космач

Сл. 16. Црногорска погранична област - Власуља, Оштри Кук

Сл. 17. Црногорска погранична област - Маглић, Трновачко језеро

Сл. 18. Вјерски обред у почаст побједе у пограничној области

Сл. 19. На Ловћену, након капитулације и заузимања Црне Горе, све што можеш погледом да обухватиш, тако се широко раширила рука аустријског официра, далеко, широко – докле поглед сеже